

ФОРМУВАННЯ КОРДОНІВ У ЄВРОПІ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ УГОРЩИНИ)

Розвитку міжнародних відносин упродовж віків є притаманною важлива тенденція: боротьба менш впливових, але чисельніших за кількістю держав і націй за досягнення повного суверенітету, а більш впливових, що знаходяться у меншості — за недопущення перегляду світового правопорядку й збереження недоторканності геополітичної надбудови. Прагнення до державності, особливо у межах етнічних кордонів, досягнення суверенітету та національної консолідації хоч і є найбільш справедливим та одвічним прагненням кожної підневільної нації, але постійно зустрічає протидію з боку метрополій, колоніальних, багатонаціональних імперій, великих, середніх і малих держав на регіональному та світовому рівнях. Серед форм і механізмів, способів і прийомів у взаєминах обох сторін як щодо досягнення державного та національного суверенітету, так і недопущення й протидії цьому з боку панівних націй, держав-імперій, багатонаціональних державних утворень, великих і малих держав, що постійно удосконалювалися, переважають безкомпромісні й незмінні принципи права переможця, що перешкоджає справедливому врегулюванню міжнаціональних суперечностей. Розв'язання проблеми завжди ускладнювалося через гостре протистояння у боротьбі за території і забезпечення входження власного етносу в кордони власної держави, прагнення до встановлення, розширення, збереження й зміцнення геополітичного домінування інтересів однієї групи країн над іншою. Обидві тенденції є визначальними у внутрішній і зовнішній політиці практично кожної нації та держави, незалежно від того, до якого табору вони тимчасово належать (підневільного чи панівного).

На середину ХХ століття політика більшості держав Європи у територіальному питанні набула найбільшого загострення: переможці Першої світової війни та їхні фаворити вважали кордони чинними і прагнули утримати їх недоторканими, тоді як переможені оцінювали їх несправедливими й грабіжницькими, тому прагнули змінити їх і повернути відібрані землі. Залежно від підходів у територіальному питанні було дві воєнно-політичні коаліції, кожна з яких розуміла, що

недоторканність кордонів є умовою збереження геополітичних позицій і панування над своїми суперниками, а їхня ревізія — це втрата домінування та витіснення на вторинні позиції у світі, Європі та регіоні.

Для творців версальсько-вашингтонського світового порядку становище ускладнювалося тим, що у таборі їх суперників були не тільки країни на чолі з Німеччиною, які зазнали поразки у Першій світовій війні, але й СРСР та недержавні народи, які боролися за незалежність, суверенітет і соборність земель. Саме завдяки останньому фактору вчорашні переможені на чолі з Німеччиною рішуче й віроломно ліквідовували версальську систему кордонів, запроваджували новий світовий порядок. Коаліція «Осі» та її союзники до червня 1941 року спромоглися тимчасово встановити гегемонію власних і колективних інтересів у світі, забезпечити «життєвий простір», відтіснити на задній план позиції країн Антанти (Франції, Британії, США). Країни «Осі» не спромоглися завершити започатковану справу й унеможливити у майбутньому відновлення панування країн Антанти після втрати між Берліном і Москвою діалогу та віроломної агресії 22 червня 1941 р. Німеччини проти СРСР. З моменту, коли Радянський Союз став провідною силою країн антигітлерівської коаліції, успіхи, досягнуті країнами «Осі» упродовж 1938–1942 рр. у боротьбі проти «диявольської єврейсько-англо-сакської плутократії» (за визначенням ідеологів третього рейху) [1], були тимчасовими і примарними. З 1943 року їхні поразки у Другій світовій війні ставали все відчутнішими, стратегічна ініціатива перейшла до рук СРСР, Великої Британії та США.

Схвалені лідерами Великої трійки на Тегеранській, Ялтинській та Потсдамській конференціях завдання (ліквідація нового світового порядку країн «Осі», відновлення й запровадження порядку у світі під гегемонією країн Великої трійки, облаштування Європи, майбутнє Німеччини, визначення демаркаційних ліній та сфер впливу союзників, утворення ООН, відновлення держав та формування кордонів у Європі та Азії) переслідували насамперед державницькі та національні інтереси кожної з держав Великої трійки, були спільними за формою, але різними за змістом, що випливало з природи їх суспільного устрою.

Британія і США сприяли у відновленні західних кордонів СРСР відповідно до пакту Молотова–Ріббентропа від 23 серпня 1939 року (від країн Балтії, далі по лінії Керзона з Польщею та Північною Буковиною і Бессарабією з Румунією) та поширенні впливу СРСР у Північній, Центральній та Південній Європі від Фінляндії до Балканського півострова (Балтика, Польща, Східна Німеччина, Чехословаччина, Угорщина, Румунія до Болгарії, Югославія, Албанія) в укладенні СРСР з цими державами двосторонніх договорів на користь останнього. Загалом 12 країн Центрально-Східної Європи площею понад 1,2 млн км² з 120-мільйонним населенням, як і облаштування їхніх кордонів, відбулося за повного контролю СРСР. У Східній

Європі до складу СРСР було приєднано понад 431 тис. км² територій з 20-мільйонним населенням. Москва домоглася значних територіальних прирощень й в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Все це була плата за мільйонні втрати і несення основного тягара у війні проти країн «Осі», зокрема проти Німеччини і особливо — Японії, визнання кордонів, запроваджених союзниками у Західній Європі, згоду СРСР на розміщення міжнародних політичних і фінансових органів на території США. Принципи вирішення територіальних питань Великою трійкою, особливо СРСР, добре простежуються на прикладі конкретної держави — Угорщини.

У міжвоєнний період Угорщина обрала союзниками ідеологічно сумісну групу країн, цілі яких у внутрішній та зовнішній політиці збігалися з її намаганнями переглянути несправедливі кордони, забезпечити їх визнання на міжнародній арені, зміцнити національно-християнську природу державного устрою та не допустити повторного встановлення радянської влади в країні. Ці принципи лягли в основу її внутрішньої та зовнішньої політики у 1920–1944 роках. Політика СРСР щодо Угорщини також була незмінною: повалення хортистського режиму (за оцінками радянської влади — фашистського), відновлення в ній другої радянської республіки, ігнорування національних і державницьких інтересів угорської нації та кордонів цієї держави, підтримка у територіальних спорах Угорщини з Чехословаччиною, Югославією та Румунією виключно останніх.

Патріотичні, консервативно-християнські та крайні націоналістичні сили Угорщини розглядали у міжвоєнний період СРСР більшим ворогом для її державницьких інтересів у порівнянні з Францією і Британією, які напередодні війни почали визнавати доцільність виправлення кордонів у ЦС Європі на основі етнічного принципу, тобто на користь Угорщини.

Тоді як країнами «Осі» національні інтереси Угорської держави були враховані, з боку країн антигітлерівської коаліції чи сусідніх з Угорщиною держав вони лише мовчазно визнавалися. Угорщина стала надійним союзником німецької коаліції, бо саме Німеччина та Італія під час перегляду Версальської системи мирних договорів підтримали Угорщину й допомогли їй упродовж листопада 1938 — квітня 1941 рр. ревізувати на свою користь кордони з усіма сусідніми країнами. У результаті цього до її складу увійшли території обсягом 77,6 тис. кв. км із населенням 4,766 млн осіб.

Переглянуті кордони сусідніх держав на користь Угорщини мали суперечливі наслідки, певним чином нагадуючи несправедливий Версальський порядок. На територіях, що відійшли до Угорщини від Словаччини (Фельвідек, 12,4 тис. км² з урахуванням чотирьох південних районів Закарпаття, 1,55 тис. км²), угорці становили 80% населення; в історичному Закарпатті (12,8 тис. км²) — 26,4%; Північний

Трансільванії (Румунія, 43,591 тис. км²) — 51,4%–52%; у північній частині Югославії (Воєводина, Дельвідек, 11,417 тис. км²) — до 40%. З ревізією кордонів у 1938–1941 рр. Угорщина знову стала багатонаціональною країною, в якій окрім угорців проживали 3,282 млн осіб (22,35%) інших націй (румуні, словаки, серби, українці). Так, на приєднаних до Угорщини північно-східних землях (24 тис. км², Фельведек та Підкарпатська Русь) проживало 1,7 млн осіб, з яких угорців було 954 тис. (понад 54%). Решту становили українці, словаки, євреї, німці. Українці-русини становили 564 тис. осіб [2].

Завдяки перегляду у 1938–1941 рр. кордонів із сусідніми країнами на свою користь, Угорщина пододала гніт країн Малої Антанти, які тримали її в ізоляції, за обсягами території і чисельністю населення перетворилася з малої на середню європейську державу з площею 150 тис. км² (приріст на 85%) та 14 млн населення (збільшення на 58%), збагатилася корисними копалинами і трудовими ресурсами. Так, один лише Карпатський край мав більше запасів лісових масивів та харчової солі, ніж вся дотріанонська Угорщина.

На приєднаних до Угорщини землях частка угорського населення різко збільшилася, а інших етносів (словаків, українців, румунів, сербів) — зменшилася. Так, у захопленому історичному Закарпатті (12,8 тис. км²) населення станом на 2 листопада 1938 року зросло з 725 тис. осіб (62,2% українські русини і 16% угорці) до у кінці 1941 року 852,5 тис. осіб (58,9% українські русини і 28,8% угорці). З переходом після 1945 року цих земель до сусідніх держав демографічна ситуація набула зворотного процесу: частка угорців різко зменшилася, а словаків, українців, росіян, румунів, сербів — збільшилася.

Отже, при поверненні до Угорщини території Фельведеку від Словаччини та Північної Трансільванії від Румунії використовувався етнічний принцип, а при переході до Угорщини Карпатської України у березні 1939 р. (угорці становили 8–9% населення) та Дельвідеку (Воєводини) від Югославії (частка угорців коливалася від 37% до 41%) застосовували не стільки етнічний, скільки історичний, географічний і стратегічний принцип. Угорщина після цього відновилася як регіональний лідер у Південно-Східній Європі. Ця акція прискорила поєднання матеріального й духовного, морально-психологічного й національного відродження та консолідації угорців. Досвід боротьби попередніх поколінь за збереження угорського етносу в єдиній державі набув колективних дій, здобув підтримку в усіх верствах суспільства, як еліти, так і широких народних мас, консолідував угорську націю навколо керівництва держави, сформував її готовність на будь-які жертви задля захисту нових, більш справедливих кордонів. Не стільки суб'єктивні, скільки об'єктивні чинники перетворили Угорщину на надійну союзницю Німеччини й Італії.

Міжнаціональна ситуація в Угорщині після збільшення її території була суперечливою, але менш несправедливою порівняно із вста-

новленими кордонами після Першої світової війни, коли новоутворені держави у Східній Європі стали багатонаціональними й нестабільними. Унаслідок проведених Версалем кордонів у Центрально-Східній Європі 17 млн осіб як нацменшини опинилися за межами своїх держав. Проблема національного питання і державотворення через неспроможність сумістити інтереси нації, етнічні території з державними кордонами загострилася і стала вибухонебезпечною.

Позиція Франції, Великої Британії, США, СРСР та кожної із сусідніх з Угорщиною держав (Чехословаччини, Румунії, Югославії) у перший період Другої світової війни еволюціонувала від мовчазного неприйняття нових кордонів у Європі, зокрема й Угорщини, запровадження країнами «Осі», до їх офіційного колективного заперечення й відновлення попередніх, станом на 1937 рік, по мірі агресивних війн Німеччини та її союзниць (Італії, Румунії, Хорватії, Словаччини, Угорщини) проти Франції, Великої Британії, СРСР. Новий уряд Британії на чолі з В. Черчиллем відмовився у 1940 році визнавати умови Мюнхенської угоди. СРСР відмовився від угод, укладених з Німеччиною у 1939–1941 роках. У вересні 1941 року Москва заявила про невизнання Мюнхенської угоди та підтримку відновлення державності Чехословаччини у довоєнних кордонах, повернення до її складу усіх земель, які відійшли до Німеччини, Угорщини та Польщі, виселення німців, угорців із Чехословаччини, а «якщо появиться й інша можливість, то прирізати до неї додаткові території» [2]. Стратегічною метою СРСР стало створення сильної Чехословаччини, досягнення з нею спільного кордону, бо саме ця країна розглядалася важливим провідником впливу СРСР у Центральній і Південно-Східній Європі. Зразу ж після Тегеранської конференції у грудні 1943 року у Москві перебував Президент Чехословацької Республіки Е. Бенеш (Лондон). Досягнуті домовленості були зафіксовані у Договорі про дружбу між СРСР та ЧСР від 12 грудня 1943 року, в якому СРСР визнавав ЧСР у кордонах станом на 1 січня 1938 року, і уряди обох держав зобов'язалися ніколи не втручатися у внутрішні справи одна одної [3].

Спільна й узгоджена позиція країн антигітлерівської коаліції щодо майбутнього Європи була з перших місяців німецько-радянської війни і ставала нормою для дій відповідно до переконливішої воєнно-політичної переваги над Німеччиною та її союзницями. Територіальні й державницькі інтереси кожної з країн задовольнялися відповідно до того, які фактори визначали їхній статус. У планах Великої трійки питання державності, територій та кордонів Польщі, Чехословаччини, Югославії, Болгарії та Румунії були вище інтересів інших країн. Тому компенсація за територіальні втрати Польщі, Чехословаччини, Югославії, Румунії, Болгарії забезпечувалася за рахунок Німеччини, Австрії, Угорщини та Італії. Інтереси інших учасників німецької коаліції чи країн, проголошених Німеччиною незалежними, було про-

ігноровано. Угорщина як союзниця країн «Осі», незначна за територіальним, економічним, військовим і людським потенціалом, не морська держава не мала шансів добитися від Трійки, особливо СРСР, права голосу у територіальному питанні порівняно з державами-сусідами, підтриманих Москвою в антиугорській позиції.

Оскільки нові кордони Угорщини країнами Великої трійки не були визнані, а мали бути відновлені відповідно до сформованих Антантою ще у 1919–1920 роках, то на всіх стадіях війни незмінною для Угорщини залишалася військово-політична співпраця з Німеччиною, що найкраще сприяло їй підготуватися до захисту кордонів країни та забезпечення внутрішнього порядку всередині держави власними силами. У січні 1944 року на всіх рівнях вищої влади Угорщини було проаналізовано наслідки Тегеранської конференції, відзначалося поглиблення співробітництва між країнам Великої трійки, їхня взаємозалежність, насамперед, що СРСР потрібен Британії та США, щоб перемогти Німеччину і Японію, тому співпраця між ними посилиться. Наголошувалося, що, у разі їхньої спільної перемоги над Німеччиною, СРСР зможе домогтися запровадження власного порядку у повоєнній Європі, що територіальні претензії Москви величезні і навряд чи західним партнерам вдасться їх обмежити, а положення договору між СРСР та ЧСР носили пряму загрозу для нових кордонів Угорщини. При такому розвитку подій Угорщина розпочала з 1944 року концентрувати угорські збройні сили у східних регіонах для захисту національних інтересів, насамперед нових державних кордонів, недопущення вступу Червоної армії на її територію.

Окупація Німеччиною Угорщини 19 березня 1944 року відбулася без протесту з боку її політичних сил, державних органів влади та громадськості, підтверджуючи, що німецька присутність не шкодила, а допомагала захищати її інтереси, безальтернативні можливості Угорщини у підтримці, визнанні та захисті національних інтересів на міжнародній арені.

Визначальними у розвитку військово-політичних і міжнародних відносин, розподілі сфер впливу і територій стали переговори у Москві (8–18 жовтня 1944 року) Й. Сталіна — В. Молотова із В. Черчилем — А. Іденом. Сторони досягли компромісу щодо розподілу сфер впливу СРСР та західних союзників у Східній Європі, в основі був військовий принцип: чия армія визволяла країну — вплив тієї країни вона й підпадала. Такий критерій поширювався на всі країни Східної Європи, починаючи від Польщі й закінчуючи Югославією, Болгарією. Саме у той час Сталін і Черчилль розділили сфери впливу в усій Європі, східна частина якої переходила до виключної сфери впливу СРСР, бо звільнялася від нового порядку Червоною армією.

Вихід 23 серпня 1944 року Румунії з війни та оперативне підписання нею 12 вересня 1944 року у Москві умов перемир'я із союзни-

ками, оголошення війни Німеччині та перехід цієї країни на бік антигітлерівської коаліції мали вирішальний вплив на внутрішньополітичну обстановку у Південно-Східній Європі і на Балканах, міжнародне становище Угорщини різко погіршилося.

29 серпня 1944 року уряд Угорщини очолив Геза Лакатош, головним завданням якого стала підготовка умов до перемир'я з СРСР. У вересні 1944 року було остаточно втрачено надію на введення англо-американських військ в Угорщину. 28 вересня 1944 року угорська повноважна делегація на чолі з генерал-полковником таємної поліції, колишнім воєнним аташе Посольства Угорщини в СРСР Габором Фараго поїхала до Москви на переговори про перемир'я. 6 жовтня 1944 року В. Молотов повідомив послів Великої Британії та США, акредитованих у Москві, про прибуття угорської мирної делегації та про попередні умови перемир'я, що випливали зі спільних позицій щодо союзниць Німеччини, які були ввечері 8 жовтня передані В. Молотовим угорській делегації. Від Угорщини вимагали упродовж 10 днів евакуювати війська і адміністративний апарат з окупованих Угорщиною територій Чехословаччини, Югославії і Румунії в межі кордонів Угорщини, які існували станом на 31 грудня 1937 року, розірвати відносини з Німеччиною і негайно оголосити їй війну. У разі їх прийняття СРСР, Велика Британія та США готові були почати переговори з Угорщиною про перемир'я.

Позиція угорської сторони і в цей момент залишалася незмінною: встановлення кордонів Угорщини, наближених до етнічних, анулювання несправедливих кордонів Версальської системи мирних договорів після Першої світової війни. Отримані ввечері 9 жовтня 1944 року умови попереднього перемир'я, запропоновані Москвою, упродовж 10 жовтня активно обговорювали у Будапешті під головуванням регента М. Хорті. Було прийнято остаточну позицію Угорщини: війни Німеччині не оголошувати, але через безвихідь погодитися на підписання перемир'я. Таке рішення Угорщини надійшло до Москви пізно ввечері 10 жовтня, а наступного дня ввечері уповноважені парафували угоду про перемир'я. 13 жовтня 1944 року В. Молотов передав умови попереднього перемир'я з Угорщиною для В. Черчіля та А. Ідена, які перебували у Москві.

Керівник радянської делегації на переговорах генерал О. Антонов 14 жовтня о 20:00 в ультимативній формі зажадав від угорської сторони виконання попередніх умов перемир'я упродовж 48 годин. Під час інтенсивних консультацій вищого керівництва Угорщини упродовж ночі з 14 на 15 жовтня 1944 року умови перемир'я Будапештом були відхилені. Про рішення просити у Москви перемир'я М. Хорті повідомив А. Гітлера, який мав вжити щодо цього відповідні заходи. А 15 жовтня о 12:30 відповідно до ухваленого о 10:30 рішення Коронної Ради Міклош Хорті озвучив відозву про те, що вирішив просити

перемир'я з СРСР і віддав наказ угорським арміям припинити війну і вступити в контакт з представниками російських військ.

Із боку СРСР, Великої Британії та США ніякої реакції на заяву Хорті не надійшло. 16 жовтня о 20:00 М. Хорті відмовився від посади регента і передав повноваження на формування уряду Угорщини лідерові Партії (схрещених стрілів) Ф. Салаші, призначивши його Прем'єр-міністром Угорщини. Ідеологія цієї партії була споріднена з фашистською й націонал-соціалістичною партіями Італії та Німеччини. Через неприйняття територіальних умов, тріанонських кордонів і майбутньої окупації країни лише більшовицькою Росією націоналістичні й патріотичні сили Угорщини вдалися до тотальної війни проти СРСР.

Переважна частина суспільства таку акцію керівництва Угорщини підтримала, не погодилася на відновлення тріанонських кордонів, встановлених над Угорщиною після Першої світової війни, вважаючи їх несправедливими й грабіжницькими, не погодилася вона й на розривання відносин з Німеччиною та оголошення війни країні, яка, з погляду угорських патріотів, краще задовольняла інтереси Угорщини під час виправлення на її користь кордонів у 1938–1941 рр. та забезпечувала їхній захист, ніж усі інші держави світу.

Зрозумілими були причини появи повідомлення начальника генштабу Угорщини Я. Вьорьоша через дві години після звернення М. Хорті, що заяву пана регента не можна розглядати як капітуляцію угорської армії, як і відозви, яка за цим прозвучала, лідера націоналістичної партії Ф. Салаші про перейняття ним влади в Угорщині та про продовження боротьби країни за інтереси нації.

Визнання за Угорщиною ревізованих державних кордонів як умова прийняття позицій не мало підтримки серед країн антигітлерівської коаліції. На умови перемир'я, висунуті СРСР 8 жовтня 1944 р., зголосилися лише тимчасові національні збори та національний тимчасовий уряд Угорщини, обрані в умовах радянській окупації й зібрані у Дебрецені, представники яких 20 січня 1945 року підписали у Москві угоду про перемир'я з країнами антигітлерівської коаліції. Було визнано дійсними кордони Угорщини у межах 1937 року, а нові кордони 1938–1941 рр. було скасовано, оголошено війну Німеччині, заборонялася діяльність фашистських організацій, започатковано процес притягнення до відповідальності воєнних злочинців, відшкодування збитків, завданих СРСР, ЧСР, Югославії у роки війни. Обидва Віденські арбітражі 1938 та 1940 рр. визнано недійсними.

Після Сталінградської битви кількість угорських військовополонених в СРСР перевищила 40 тисяч осіб, а з 1944 року їхня кількість постійно збільшувалася. Відповідно до політичних та ідеологічних позицій радянських органів влади Закордонне бюро ЦК Компартії Угорщини на чолі з Матяшем Ракоші весною 1943 року розгорнуло серед військовополонених активну роботу, спрямовану на поширення

антифашистської ідеології, викриття злочинів німецьких окупантів на території СРСР, інформування про успіхи Червоної армії, єдність СРСР, Великої Британії та США у війні проти Німеччини, неминучість її поразки. Влітку 1943 року у таборах розпочали діяти понад 10 антифашистських шкіл, основним завданням яких стало виявлення серед військовополонених кваліфікованих і активних елементів, згодних на співпрацю з комуністами у післявоєнній Угорщині для формування нової влади. Сотні військовополонених після підготовки мали стати джерелом кадрового ресурсу для заміни апарату управління та органів нової влади у повоєнній Угорщині, особливо для формування правоохоронних органів, служби безпеки, оборонного відомства народно-демократичного та соціалістичного ладу. Прагнення застосувати досвід попередньої війни, коли угорські військовополонені масово ставали «червоними мадярами» і вливалися в ряди борців за радянську владу, у роки Другої світової війни унеможливлювалося.

Угорські комуністи, які працювали в СРСР, проводили антифашистську роботу серед військовополонених, але їхні справи провалилися головним чином через несприйняття масами полонених радянської дійсності, незгоду з політикою СРСР, Британії щодо підтримки на підтримку сусідніх держав проти Угорщини, неможливість досягнення компромісу між військовополоненими та лідерами угорських комуністів у питаннях майбутнього Угорщини.

Виходячи з міжнародного становища, продиктованого насамперед СРСР та наднаціональними інституціями, установок діячів міжнародного комуністичного руху, саме слов'янських держав Г. Димитрова (Болгарія), Й.Тіто (Югославія), К.Готвальда (Чехословаччина), ЗБ КП Угорщини підпорядковувалося першочерговим інтернаціональним завданням, в яких національні, територіальні питання не стали головними: спільно і рішуче боротися проти німецько-фашистських агресорів та усіх країн «Осі», їх союзниць, всебічно сприяти розгрому фашизму, нацизму, хортизму в Угорщині, як різновиду фашизму, визволенню усіх народів Європи від окупантів. Воєнно-політичні умови, на думку угорських комуністів, вимагали від угорських військовополонених в СРСР безкомпромісного засудження хортистського режиму, виступу не тільки проти Гітлера, а й проти Хорті рівною мірою.

На поведінці угорських комуністів та військовополонених в СРСР, на їхніх організаційних процесах позначилися ідеологічні, міжнародні, дипломатичні фактори, що стали визначальними. У виступі керівника угорських комуністів в СРСР М. Ракоші 7 вересня 1943 року в Красногорському таборі перед вищими офіцерами з лекцією під назвою «Хорті винен!» звинувачення були обґрунтованими, від офіцерів вимагалось виступити публічно проти Гітлера та проти Хорті. Але вищі офіцери керувалися не інтересами чинників, які були визначальними для країни їхнього перебування, а вірністю тогочасній

владі Угорщини, відстоюванням національних інтересів, протистоянням негативному міжнародному становищу Угорщини, сповідуванням консервативних і християнських цінностей, завдяки яким угорське суспільство консолідувалося. Вони схвалювали діяльність Угорського національного комітету, формування Національної легії та доцільність її участі у війні на радянсько-німецькому фронті за умови згоди на це керівництва з Будапешта. Максимум, на що вони погоджувалися, це формування державного устрою Угорського королівства з консервативними християнськими традиціями на зразок британського. Вищим офіцерським корпусом майбутнє облаштування Угорщини на соціалістичній, комуністичній ідеології відкидалося, тому на співпрацю з комуністами вони погодилися б, якщо визнання пріоритетними територіальні, національні інтереси угорської нації та держави.

Положення лекції «Хорті винен!» від 7 вересня 1943 року, сформоване під впливом негативного міжнародного становища Угорщини у роки війни, назавжди внесли розкол між комуністами та військовополоненими кадровими офіцерами. Вищий офіцерський корпус на жодні вимоги комуністів не погоджувався, від публічних акцій проти М. Хорті відмовлявся. ЗБ КПУ таку позицію вищих офіцерів кваліфікували хортистською і фашистською, їх оголосили ворогами угорського народу. Лише окремі молодші офіцери, головним чином із запасу, погодилися на співпрацю з ЗБ КПУ та участь в облаштуванні післявоєнної Угорщини. Солдатські маси упродовж 1943–1944 рр. активніше відгукувалися на заклики комуністів, вливалися до антифашистських шкіл, яких до кінця 1944 року вже працювало до 20, антифашистську підготовку в яких отримала понад одна тисяча осіб. Центральне місце у формуванні угорських антихортистських кадрів посідала Школа особливого призначення при Українському ШПР, що функціонувала влітку 1944 року у Святошині поблизу Києва. Тут було підготовлено майже 670 військово-політичних кадрів із випускників антифашистських шкіл. До 200 осіб восени 1944 року було направлено у партизанські загони та у частини Червоної армії, які визволяли Угорщину. Основну ж частину випускників було використано для формування апарату силових структур нового суспільного устрою в Угорщині.

Масове залучення на бік комуністичної партії угорських військовополонених і особливо офіцерів могло статися за умови, якби СРСР зайняв таку позицію: визнав би, що Угорщина у 1919–1920 рр. була покарана країнами Антанти шляхом територіального розчленування за встановлення та масову підтримку в країні 21 березня – 1 серпня 1919 року Угорської радянської республіки, її активну боротьбу за зміцнення радянської влади в межах колишніх кордонів Угорщини, поширення ідей соціалістичної революції в Європі. І, визволяючи Угорщину (жовтень–квітень 1944/45 рр., підтримав би її відродження у більш справедливих кордонах як компенсацію за внесок у поширення більшовизму в Європі,

зроблений угорцями у 1919 році. Москва не зробила відповідних висновків з того, що радянське керівництво на чолі з В. Леніним свого часу обмануло УНР, обіцяючи їй необхідну військово-політичну допомогу. Радянський Союз ігнорував інтереси інших народів, його політика була непослідовною, а у випадку з Угорщиною, зрадницькою. СРСР завжди прагнув лише забезпечення власних державницьких інтересів. Замість правонаступництва й послідовності політичного курсу на міжнародній арені, зокрема в угорському питанні, Москва епохи Сталіна не брала до уваги цю можливість.

Безкомпромісна збройна боротьба двох коаліцій (держав «Осі» та її противників) у роки Другої світової війни завершилася встановленням далеко не оптимального світового порядку, заснованого на праві переможців над переможеними, майже так, як це було після Першої світової війни.

Серед багатьох форм покарання агресорів і винуватців Другої світової війни особливе місце посідало територіальне питання. Територіальний переділ, відбирання, анексія земель, депортація автохтонного населення переможених країн на користь переможців та їхніх союзників найбільш жорстко проявилось у Центрально-Східній Європі через домінування тут Радянського Союзу.

Європу упродовж другої половини ХХ ст. поглинула чергова конфронтація двох світових систем, оскільки після Другої світової війни кордони у Європі були відновлені здебільшого (на 70 відсотків) за наслідками Першої світової війни, а сам континент став ще більш конфронтаційним. Особливу проблему склав Східноєвропейський регіон, який, за погодженням Великої Британії та США, потрапив під вплив СРСР. Західні кордони СРСР від Баренцового до Чорного морів були проведені виключно на його користь за згодою країн Великої трійки. Це була своєрідна плата з боку Великої Британії і США для СРСР за титанічний і героїчний подвиг його народів у роки Другої світової війни, їхній вирішальний внесок у перемогу над Німеччиною та Японією, допомогу у відновленні домінування країн Заходу у решті світу.

Досягнуті домовленості Великої трійки щодо кордонів після об'єднання Німеччини, демонтажу соціалістичного ладу та усієї системи, розпаду СРСР, ЧСР, СФРЮ відходять у минуле, доводячи все більше їх суперечливість і тимчасовість. Великій трійці так і не вдалося розв'язати етнічні й територіальні питання, запровадити оптимальні кордони у ЦСЄ. Проблема спірних кордонів стала джерелом загострення міжнародних відносин з початком ХХІ століття.

Кордони між країнами Центрально-Східної Європи, зокрема між Чехословаччиною, Югославією й Румунією, з одного боку, та Угорщиною — з другого, відновили відповідно до Версальської системи мирних договорів 1919–1920 рр., зокрема Тріанонського мирного договору від 4 червня 1920 року, встановлених Антантою за наслідка-

ми Першої світової війни. Після Другої світової війни на цих кордонах напoлiг насамперед СРСР.

Встановлені кордони Угорщини після Другої світової війни дали певні підстави вважати, що у міжнародних відносинах продовжилося панування колективного права переможців над переможеними. З позицій Угорщини, зокрема, новий порядок Третього рейху в Європі був не гіршим, ніж Версальська система кордонів, нав'язана після Першої світової війни, чи запроваджений порядок у Європі після Другої світової війни. Ця країна постійно прагнула задовольнити національні інтереси, переглянути несправедливі кордони за етнічним та історичним принципом, що відповідало її національнодержавницькій ідеї. На рубежі ХХ–ХХІ століть після демонтажу соціалістичного ладу, вступу країн ЦСЄ до НАТО і ЄС, в умовах об'єднаної Європи Угорщина прагне не до перегляду кордонів, а до захисту прав угорської національної меншини, яка проживає у сусідніх країнах. Події початку ХХІ століття показують: за трагічних обставин національної історії потенціал національно-державницької ідеї продовжує забезпечувати угорцям можливість залишатися духовно переможеними.

Викликає пересторогу, що у ХХІ столітті учергове викристалізуються групи держав з окремих переможених, що набирають прискореного розвитку й перебувають на піднесенні, та з окремих колишніх переможців, що втрачають світові та регіональні позиції. Обидві групи країн через різні причини, але з однаковою зацікавленістю, прагнуть переглянути стабільний світовий порядок, можуть консолідуватися й приректи людську цивілізацію на новий вибір між загрозою світової катастрофи та її уникненням завдяки запровадженню якісніших умов світового правопорядку, спроможного залагодити глобальне протистояння і цим самим нейтралізувати енергію прибічників чергового світового конфлікту.

Загострення міжнародних відносин вимагає ґрунтового вивчення здобутків і катастрофічних наслідків ХХ століття, які мають потенційні загрози для національних інтересів України, що постійно перебуває в епіцентрі глобальних подій, особливо у справі збереження її територіальної цілісності.

1. Знать и помнить. Преступления фашизма в годы Великой Отечественной войны // Авт. сост. Н.К. Петрова. – Москва — Вече. — 2012. — С. 57.
2. Kovago L. Nemzetisegek a mai Magyarországon. Bp., 1978., 8.old.; Kocsis K. — Kocsisné H.E. Magyarok a határainkon túl — a Karpath-medenceben. Bp., 1991, 25., 34–35. old.; Коротка історія Угорщини. — Ніредьхаза. — 1997. — С. 194–195.
3. Пушкаш А.И. Цивилизация или варварство. Закарпатье 1918–1945. — Москва, 2006. — С. 425.
4. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів // Пер. з франц. — К.: Основи., 1995. — С. 348–349.